

Pawlata, Lech; Stankiewicz, Urszula

Zygmunt Gloger (1845-1910)

"Podlaskie Zeszyty Archeologiczne", 6, 2010,
s. [5]-17

Zdigitalizowano w ramach projektu pn. Budowa platformy "Podlaskie Czasopisma Regionalne", dofinansowanego z programu „Społeczna odpowiedzialność nauki” Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego (umowa SONB/SP/465121/2020).

Ministerstwo Nauki
i Szkolnictwa Wyższego

Udostępniono do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

ZYGMUNT GLOGER (1845-1910)

W 2010 roku mija setna rocznica śmierci Zygmunta Glogera, wielkiego Podlasia-
nina, patrioty, humanisty, starożytnika, pioniera polskiej archeologii pradziejowej, histo-
ryka, etnografa, folklorysty, podróżnika i kolekcjonera. W związku z tym przypominamy
postać i dokonania archeologiczne, tym bardziej, iż jest to stosunkowo najmniej poznany
obszar jego zainteresowań. O Glogerze pisano wiele, analizowano jego dzieła, publi-
kowano życiorysy. Jego imieniem nazwano biblioteki i szkoły. Rozlicznych monografi
doczekały się prowadzone przez niego studia historyczne, geograficzne, przyrodnicze,
lingwistyczne, folklorystyczne i etnograficzne. Całe swoje pracowite życie poświęcił bada-
niu kultury i historii narodu polskiego ze szczególnym umiłowaniem stron rodzinnych.
Z licznych podróży powracał do Jeżewa¹, aby skrzętnie uporządkować nabyte zbiory i opi-
sać dokonane obserwacje. W rodzinnym dworze zgromadził pokaźną kolekcję zabytków
kultury materialnej i archiwaliów. Tutaj także powstały niezapomniane dzieła – skar-
bnica wiedzy o folklorze i obiektach w tamtym czasie już zabytkowych, a dzisiaj często nie-
istniejących, stanowiskach i zabytkach archeologicznych. Zgromadzona kolekcja i doku-
mentacja, pomimo późniejszego, znacznego rozproszenia, służą nadal z powodzeniem
współczesnym badaczom, głównie północno-wschodniej Polski i Litwy.

Zygmunt Gloger urodził się 3 listopada 1845 r. we wsi Kamionka² z ojca Jana Glogera,
h. Prawdzic – Prus III (1811-1884 r.) i matki Michaliny Marianny z Wojnów, h. Ślepowron
(1811-1905). Dzieciństwo spędził w majątku rodzinnym w Jeżewie k. Tykocina. Zainte-
resowania historią zaszczepił w nim ojciec – absolwent Uniwersytetu Aleksandryjskiego
w Warszawie, oficer strzelców konnych, uczestnik powstania listopadowego, zamiłowany
bibliofil, kolekcjoner numizmatów, starych dokumentów i dzieł sztuki, rysownik i inży-
nier budowy dróg i mostów, znawca pszczelarstwa i ogrodnictwa. Nie miały wpływu na
zainteresowania historyczne, patriotyczną postawę wywarł także przyjaciel ojca z czasów
studenckich – Józef Ignacy Kraszewski, oraz warszawski opiekun młodego Zygmunta –
Julian Bartoszewicz³. To wszechobecność historii zadecydowała o rozwoju osobowości

¹ W roku 1859 ojciec Zygmunta Jan Gloger nabył majątek w Jeżewie koło Tykocina. Odkupił go od rodziny Sosnowskich wraz z XVIII-wiecznym dworem i towarzyszącymi mu budynkami gospodarczymi, w tym starym la-
musem [Babińska A. 1975, s. 71]. Obecnie Jeżewo Stare, gmina Tykocin, pow. białostocki, woj. podlaskie.

² Biografowie podają dwa różne miejsca narodzin: 1/ Kamionka Podolska w pow. augustowskim, 2/ Ka-
mianka (Tybory-Kamianka, pow. Wysokie Mazowieckie). Z życiorysu rodziców wynika, iż prawdopodobnym miej-
scem narodzin Zygmunta była wieś Tybory-Kamianka.

³ Julian Bartoszewicz – historyk, literaturoznawca, współpracownik *Biblioteki Warszawskiej*, autor wielu ha-
seł Encyklopedii Powszechnej Samuela Orgelbranda, a także przeznaczonej dla młodzieży *Historii literatury polskiej*.

młodego spadkobiercy rodzinnego majątku w Jeżewie. Już jako 12-letni chłopiec Zygmunt Gloger przebywał w internacie Prywatnego Wyższego Naukowego Zakładu Jana Nepomucena Leszczyńskiego w Warszawie, w latach 1865-1867 na Wydziale Prawa i Administracji w Warszawskiej Szkole Głównej. W tym okresie nawiązał kontakty z ludźmi o zbliżonych zainteresowaniach: Pawłem Podczaszyńskim, archeologiem z zamiłowania, Janem Zawiszą, Michałem Federowskim, Michałem Andriollem. Zawarte przyjaźnie przetrwały całe życie. W roku 1867 Gloger rozpoczął współpracę z *Biblioteką Warszawską*. W 1868 studiował na Wydziale Filozofii Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie, zajmując się jednak przede wszystkim historią i archeologią. Ponownie miał szczęście na swej drodze spotkać wielkie indywidualności tamtych czasów jak: ówczesny rektor – Julian Dunajewski, historyk – Józef Szujski czy profesor malarstwa Władysław Łuszczkiewicz [Babińska A. 1975, s. 73]. Jeszcze w tym samym roku debiutował autorsko publikacją książkową *Obchody weselne*⁴. Kontakty z Oskarem Kolbergiem i Wincentym Polem zaowocowały kolejną pasją naukową – terenowymi pracami etnograficznymi, które początkowo organizował w okresie ferii i wakacji. W czasie podróży sporządzał wnikliwe opisy dokonanych obserwacji, gromadził zabytki. W 1872 r. powrócił i na stałe osiadł w rodzinnym majątku jezewskim. Poza rutynowymi zajęciami gospodarskimi, młody pan zajmował się powiększaniem zbiorów bibliotecznych, gromadzeniem starodruków, zabytków archeologicznych i etnograficznych, badaniem rodzimego folkloru. W dalszym ciągu odbywał *wędrówki etnograficzne i archeologiczne* po ziemiach Polski i Litwy [Burek K. 1977, s. 28-30]. Stary lamus wypełniony pamiątkami przeszłości, który tak chętnie odwiedzał w dzieciństwie, pęczniał od zbiorów. Dążeniem obu panów na Jeżewie, było stworzenie w posiadłości *Muzeum rzeczy staropolskich*, które powstało po powrocie Zygmunta ok. 1872 r. Planowali także, przygotowanie obszernej ekspozycji zabytków o chronologii od epoki kamienia po wiek XIX [Karczewski M. 1995, s. 7]. Niestety w ówczesnej sytuacji politycznej takie działania nie były proste. Burzliwe czasy powstania styczniowego oraz nasilające się represje po jego upadku, nie sprzyjały gromadzeniu zbiorów. Kilkadziesiąt medali pierwszej kolekcji, młodego, 17-letniego Zygmunta Glogera, zostało zabranych. Z tego zbioru ocalało kilkaset monet polskich i innych zabytków [Krzyżanowski J. 1978, s. 3]. Pomimo trudności, powiększano kolekcję z wielkim zaangażowaniem, pozyskując eksponaty na wszelki możliwy sposób. Były to zarówno dary przekazywane przez znajomych i włościan, jak i przedmioty zakupione, także w trakcie licznych wypraw poszukiwawczych. Tworzenie kolekcji jezewskiej wspierało wielu zaprzyjaźnionych zbieraczy i starożytników, m. in. Eustachy hr. Tyszkiewicz z Wilna, Stefan z Opatówka [Federowski M. 1912, s. 30, 37]. Powiększające się z roku na rok zasoby, wymusiły budowę nowego *lamusa*⁵, do którego w 1881 roku przeniesiono część kolekcji. Zróżnicowany chronologicznie (XV-XIX w.) zbiór archiwaliów zawierał między innymi dokumenty związane z Podlasiem, a wśród nich dotyczące rodów Sapiechów i Branickich.

⁴ Drukarnia uniwersytecka z polecenia rektora, drukowała bezpłatnie. Papier i prace pomocnicze opłacił autor, który część nakładu podpisał pełnym imieniem i nazwiskiem, zaś resztę pseudonimem *Pruski* [Babińska A. 1975, s. 73].

⁵ Z całego założenia dworskiego jedynie ten budynek przetrwał do lat 70. XX wieku [Karczewski M. 1995, s. 7].

W roku 1882 Zygmunt Gloger zaproszony do obejrzenia bogatej biblioteki odwiedził Aleksandra Helskiego w Zamościu na Żmudzi. Tam poznał 22-letnią Aleksandrę Bonawenturę Jelską h. Pieleśz (1860-1899 r.), która rok później została jego żoną. Jeszcze w tym samym roku został szczęśliwym ojcem. Na świat przysłała jego pierworodna córka Joanna Michalina a w cztery lata później syn – Stanisław Marian. W roku 1884 zmarł ojciec. Obowiązki rodzinne i praca ziemianina nie stanowiły przeszkody w nieustannym kontynuowaniu humanistycznych pasji naukowych. Ciągłe wędrował uwieczniając rodzinny folklor, dokumentując starą architekturę a nade wszystko w poszukiwaniu nowych *stacji krzemiennych*. W roku 1892 wydzierżawił browar rodzinny, w kolejnym – Jeżewo bez dworu, ogrodu i sadu, a wszystko to by móc w pełni poświęcić się pracy naukowej. Po śmierci żony, w 1900 roku przeniósł się z dziećmi do Warszawy. Żył skromnie, ciągle pracował naukowo, dużo drukował, niejednokrotnie w znacznym stopniu dofinansowując kolejne publikacje. Powtórnie ożenił się w roku 1907 z Kazimierą z Weissenbornów Wilczyńską. Wspomagany w obowiązkach domowych i wychowawczych Zygmunt Gloger wiele czasu poświęcał pracy naukowej i społecznej. Był zasłużonym działaczem na polu oświaty rolniczej; członkiem Komisji Historii Akademii Umiejętności w Krakowie, radcą Komitetu Towarzystwa Kredytowego Ziemiańskiego w Warszawie oraz pierwszym prezesem Polskiego Towarzystwa Krajoznawczego [Adamiec M. 2010]. 13 sierpnia sporządził testament porządkujący sprawę gromadzonych przeszło 40 lat zbiorów. Ostatnimi jego słowami prawdopodobnie były: *Cale życie moje starałem się być dobrym Polakiem, cale moje bycie było ciężką pracą. Ochodzę spokojnie*. Zmarł 15 sierpnia 1910⁶. Został pochowany 18 sierpnia na Cmentarzu Powązkowskim w Warszawie⁷.

Zygmunt Gloger w pamięci współczesnych archeologów to przede wszystkim czołowy polski starożytnik. Jako jeden z pierwszych stosował metodę badań powierzchniowych. Pionier rodzimej archeologii pradziejowej, wielki humanista, badacz wczesnośredniowiecznych grodzisk i cmentarzysk, kolekcjoner i współzałożyciel pierwszego muzeum na Podlasiu. Człowiek skromny, określany tytanem pracy, pozostawił po sobie ok. 800 publikacji. Wśród nich nieprzemijającą popularnością cieszy się nadal *Encyklopedia staropolska*, dzieło w zamierzeniu kilkunasto tomowe, ostatecznie wydane w czterech tomach latach 1900-1903, będące nadal *nieocenionym przewodnikiem po kulturze staropolskiej* [Adamiec M. 2010, tamże, s. 2]. Wydana w 1903 roku książka *Dolinami rzek opis podróży wzdłuż Niemna, Wisły, Bugu i Biebrzy* opatrzona wstępem Elizy Orzeszkowej stanowi nadal interesujący opis wrażeń z podróży, stanowisk archeologicznych⁸ a pośrednio także obraz metod poznawczych przełomu XIX i XX w.

⁶ Autorzy życiorysów Z. Glogera podają sprzeczne dane zarówno co do daty dziennej (15 lub 16 sierpnia), jak i przyczyny zgonu, np. A. Babińska pisze: (...) *W roku 1910, (...) na skutek powikłań po amputacji prawej ręki, w której powstało zakażenie Zygmunt Gloger zmarł* [Babińska A. 1975, s. 74], zaś Encyklopedia epistema [<http://wiedzaiedukacja.eu/archives/1888>] podaje: *Zmarł w sierpniu 1910 r. Przyczyną było nieduże skałeczenie lewej ręki w które wdała się infekcja. Cukrzyca obniżyła poziom odporności organizmu na infekcję*.

⁷ Autorem pomnika nagrobnego był znany rzeźbiarz Czesław Makowski [Federowski M. 1912, fot. bez numeru].

⁸ Dolinami rzek jest uporządkowanym zapisem publikowanych wcześniej w: *Pamiętniku Fizyograficznym, Bibliotece Warszawskiej, Gazecie Handlowej, Tygodniku Ilustrowanym, Wiercu, Kronice Rodzinnej*, barwnych relacji z wypraw poszukiwawczych.

Szlachcic z Jeżewa prowadził poszukiwania archeologiczne na obszarach Polski i Litwy. Widywano go zarówno na terenach rodzimego Podlasia (Tykocin, Sambory, Wizna, Grodzkie Stare) jak i w okolicach Kalisza, Torunia, Poznania, Olkusza i Krakowa. Penetrował tereny wzdłuż dolin: Niemna (1872 i 1899), Wisły (1875 i 1899), Bugu (1875), Narwi, Biebrzy (1879?), Warty, Sanu [Gloger Z. 1876, s. 120-124], Dniestru, Dniepru, Horynia, Dźwiny i Bohu [Gloger Z. 1903, s. 165; Federowski M. 1912, s. 25 i n.; Burek K. 1977, s. 30]. Towarzyszami wypraw byli zwykle inni zapaleni miłośnicy pamiątek przeszłości, których nie zniechęcały trudy podróży łodziami czy sypianie w karczmach, a czasami pod gołym niebem. Potrzeba przygód, poznawania terenów ojczystych i powiększania kolekcji determinowały te niekonwencjonalne jak na owe czasy wyprawy. W jednej z takich eskapad doliną Biebrzy uczestniczył miłośnik archeologii Ludwik de Fleury, właściciel położonego w widłach Biebrzy i Narwi – sąsiedniego majątku Kępa Giełczyńska⁹ [Gloger Z. 1903, s. 216]. Poszukiwania archeologiczne prowadzone na Podlasiu i Mazowszu Wschodnim – wzdłuż Biebrzy, Narwi i Bugu zaowocowały odkryciem wielu stanowisk archeologicznych, istotnych z punktu widzenia współczesnej nauki. Nad rzeką Biebrzą odkrył 10 stanowisk (Osowiec, Sośnia, Burzyn Kościelny, Rutki, Kępa Giełczyńska), z których najbardziej znane jest obozowisko neolityczno-wczesnobrązowe w Sośni, pow. grajewski. Z kolei nad Bugiem cztery stanowiska (Kostomłoty, Wołczyn, Niemirów, Wierzchuca) [Gloger Z. 1903, s. 155 i n., ryc. na s. 217]. Zorganizował również kilka wypraw do Puszczy Białowiejskiej (1879-1883). Jedną z nich odbył w towarzystwie Henryka Sienkiewicza. Plonem tego pobytu była seria artykułów o tematyce historycznej, etnograficznej i przyrodniczej [Bajko P. 1987, s. 20 i n.]. Znikomą ilość znalezisk zrekompensował zakup żelaznego grotu oszczepu¹⁰ [Komorowska T. 1985, s. 218; Bajko P. 1987, s. 20 i n.].

Zamiłowanie do poszukiwań archeologicznych nie ograniczało się jedynie do *stacji krzemiennych*. Interesował się także okresem przed – i wczesnopiastowskim [Burek K. 1977, s. 34]. Jako jeden z pierwszych dostrzegał (...) *konieczność zinventaryzowania grodów piastowych, jako pamiątek przeszłości, to jest treściwego opisu wszystkich z zaznaczeniem na odpowiedniej mapie kraju. (...) Zebrane przeze mnie wiadomości o grodziskach stanowią już pewne tło, ale dokonanie całej pracy było niemożliwe dla jednostki*. [Gloger Z. 1910, s. 626-627]. Wielokrotnie penetrował okolice wczesnośredniowiecznego grodziska pod Tykocinem. W jego sąsiedztwie odkrył ślady wczesnośredniowiecznego cmentarzyska, do dzisiaj nie zweryfikowanego [Jakimowicz R. 1923, s. 208; Kamiński A. 1956, s. 257]. Z nurtów Narwi w Tykocinie wydobył ponad sto kamiennych kul armatnich, o których pisze na łamach Kłósów w roku 1884: (...) *gdzie się podział ów słynny arsenał*¹¹. *Dopiero przed kilku laty wyszedłem jego ślady w głębokich, ale przezroczystych nurtach Narwi. Jakoż kilku dzielnie nurkujących z miasta Tykocina i Wizny wydobyło dla mnie z niemałym trudem w głębokiej odnodze rzeki sto kilkadziesiąt kul armatnich, które do dwóch kalibrów należą (...) ułożyłem wśród mojego ogrodu kilka pryzm, stanowiących ciekawą i pamiątkową jego ozdobę...*

⁹ Na przyległym do dworu Fleury'ego ogrodzie zlokalizowana była obszerna *stacja krzemienna* a zabytki zebrane przez właściciela znalazły się w jego prywatnym muzeum.

¹⁰ Zabytek ten opublikował w „Encyklopedii Staropolskiej” pod hasłem *oszczep* [por. Gloger Z. 1902, s. 311-312].

¹¹ Z. Gloger mówi o jednym z największych arsenałów dawnej Rzeczypospolitej w Tykocinie.

[za: Babińska A. 1975, s. 74]. Prowadził badania we wsi Grodzkie Stare. Znałe mu były relikty grodów w: Samborach, Wiźnie i Drohiczyne. Rozkopywał wczesnośredniowieczne cmentarzyska z grobami w obstawach kamiennych, m. in. w Pajewie gm. Tykocin. Z większości wypraw zamieszczał barwne relacje w wielu wydawnictwach (*Biblioteka Warszawska, Tygodnik Ilustrowany, Wista, Kłosy*).

Przebywając z dala od ośrodków akademickich i elit naukowych swoich czasów dużo korespondował z archeologami i miłośnikami archeologii. Niejednokrotnie prowadził zagorzałe dyskusje. Listowne i bezpośrednie więzi z hr. Eustachym Tyszkiewiczem i Józefem Przyborowskim¹², dostarczały mu nowinek archeologicznych. Ożywione kontakty utrzymywał także z: Edmundem Stawiskim, Michałem Poleskim z Włodowic, Franciszkiem Tarczyńskim z Płocka [Gloger Z. 1903, s. 142; Federowski M. 1912, s. 25 i n., 36, 68], Erazmem Majewskim i Bolesławem Podczaszyńskim z Warszawy [Krajewska M. 2008, s. 61]. Dociekliwość, upór, poczucie obowiązku wobec ojczyzny przeszłości, otwarty umysł rekompensowały niedostatek specjalistycznego wykształcenia archeologicznego. Dokonane obserwacje w czasie terenowych poszukiwań, pozwalały Glogerowi na formułowanie wielu uogólnień, z których część jest nadal aktualna [Burek K. 1977, s. 32]. Takie zawiera książka zatytułowana *Dolinami rzek*. Dostrzegł, iż osadnictwo pradziejowe skupia się głównie w dolinach, w bliskim sąsiedztwie rzek, zaś *stacje krzemienne* nie są wyłącznie pozostałościami pracowni krzemieniarskich, w których wykonywano narzędzia, lecz miejscem pobytu ludzi – osadami. Pisał: (...) *ludzie posługujący się krzemieniem nie znali jeszcze wcale rolnictwa, ale tylko żyli z myślistwa, rybołówstwa i zapewne dzikich owoców* [Gloger Z. 1903, s. 39]. Należał do europejskiego grona prekursorów naukowego podejścia w badaniach nad epoką kamienia. Metoda prac powierzchniowych na stanowiskach wydmych, ich opis, sposób pozyskiwania materiału zabytkowego, sporządzana dokumentacja rysunkowa miejsc i zabytków, systematyczne publikowanie wyników badań stanowią o jego nowatorskim podejściu do badanych źródeł. Jako jeden z pierwszych starożytników docenił znaczenie drobnych zabytków krzemiennych. Podczas badań powierzchniowych, prowadzonych wzdłuż Biebrzy, połączył występowanie na powierzchni przepalonych kości ze śladami cmentarzysk ciałopalnych. Zauważył współczesność narzędzi krzemiennych, kamiennych i ceramiki. Właściwie zinterpretował rolę kamienia i krzemienia jako podstawowych surowców użytkowanych jeszcze w epoce brązu a nawet po pojawieniu się żelaza. Znaczenie prowadzonych prac terenowych jest tym większe jeśli uwzględni się fakt bezpowrotnego zniszczenia niektórych stanowisk¹³. Odkrycie innych stało się punktem wyjścia do późniejszych badań nad problematyką osadnictwa epoki kamienia w dolinie Biebrzy¹⁴. Niestety jako nowator nie

¹² Józef Przyborowski był badaczem stacji krzemiennych na Mazowszu, pierwszym redaktorem *Wiadomości Archeologicznych*. Zygmunt Gloger czynnie uczestniczył w powstaniu tego wydawnictwa.

¹³ Niektóre *stacje krzemienne* zostały zniszczone podczas budowy twierdzy w Osowcu, inne przez erozję wydmy oraz prace melioracyjne i inwestycyjne. Nie istnieje uroczysko *Szwedzki Most* w pobliżu wsi Sośnia oraz znajdujące się tam pozostałości osady pradziejowej.

¹⁴ Badania H. Więckowskiej i E. Kempisty w Sośni [1983].

ustrzegł się i błędów. Przecenił wartość wyników negatywnych w obserwacji. Mylne tezy doprowadziły do wysnuwania błędnych wniosków z zakresie datowania względnego.

Już w roku 1883 Słownik Geograficzny Królestwa Polskiego pod literą *J* podawał informację: *Zbiór jeżewskich zabytków kamiennych i krzemiennych jest dziś najliczniejszy ze zbiorów polskich. Dużo zabytków rękodzielnictwa w Polsce, ceramika, przedmioty szklane, tkaniny, rzeźby drzewne i zbrojownie. Zbiór etnograficzny obejmuje do tysiąca przedmiotów z różnych okolic dawnej Polski. Biblioteka jeżewska zawierała ponad 10 000 dzieł, a szkatuły 4 000 numizmatów* [za: Babińska A. 1975, s. 74]. Sposób gromadzenia, pomimo braku specjalistycznego wykształcenia, wskazuje na wysoki profesjonalizm starożytnika. Cała kolekcja była starannie uporządkowana, posegregowana i opisana. (...) *Ze stu stacji każda ma swoją przegródkę w szufladach, w tej przegródce pudełka i pudełeczka z rozgatunkowaniem nukleusów, wiórków, okrzesków, skrobaczek, nożyków, strzałek dokończonych i niedokończonych, sercowatych, trapezowatych...* tak opisywał swoje znaleziska archeologiczne w liście do krakowskiego archeologa Józefa Łepkowskiego [Burek K. 1977, s. 35]. Niemniej metodyczny był sposób archiwizowania zebranych informacji (...) *Materiał gromadzony (...) w formie kartkowego katalogu wszystkich siół krajowych z oznaczeniem przy tychże ważniejszych wiadomości ze źródeł dziejowych, archiwalnych lub archeologicznych...* [Gloger Z. 1876, s. 1]. Na sporządzanych przez niego tablicach z rycinami zabytków każdy egzemplarz był numerowany i posiadał własną historię. Dla wielu jest prekursorem metodycznego zbieractwa i kolekcjonerstwa¹⁵, dla innych protoplastą muzeologii.

Zapisane w testamencie zbiory gromadzone w ciągu 40 lat przekazał narodowi: zabytki krzemienne – Krakowskiej Akademii Umiejętności¹⁶; przedmioty metalowe i ceramika trafiły do warszawskiego Muzeum Przemysłu i Rolnictwa a następnie znalazły się w zbiorach Państwowego Muzeum Archeologicznego [Burek K. 1977, s. 35; Krajewska M. 2008, s. 61, przyp. 104]; najbardziej cenne, wśród których były numizmaty – Muzeum Narodowemu w Krakowie; pozostałe ofiarował: Towarzystwu Etnograficznemu, Towarzystwu Krajoznawczemu i Towarzystwu Bibliotek Publicznych w Warszawie. Muzeum w Jeżewie przetrwało do roku 1939. W roku 1977 po odbudowie i adaptacji domu talmudycznego na siedzibę Muzeum w Tykocinie, powstała izba pamięci poświęcona jednemu z największych synów tej ziemi, zaś w Muzeum Historycznym w Białymstoku przechowywane są *pamiętki po Zygmuncie Glogerze*, a są to fotografie rodzinne, surduty wełniane i zakładka z żółtej wstążki [Antoniuk A. 1970, s. 409-410]. Kolekcja Glogera nigdy nie powróciła na Podlasie, które tak umiłował. Tutaj jednak żywa jest pamięć o niewielkim posturą lecz jakże wielkim duchem szlachcicu z Jeżewa – Zygmuncie Glogerze.

¹⁵ Por. L. Lesisz 1995, s. 29.

¹⁶ Złożone w 10 wielkich pakach przeleżały w magazynach Muzeum Archeologicznego w Krakowie do 1967 roku [K. Burek 1977, s. 35; M. Karczewski 1995, s. 7].

Literatura

Adamiec M.

- 2010 *Zygmunt Gloger, Virtualna Biblioteka Literatury polskiej*,
<http://literat.ug.edu.pl/autors/gloger.htm>.

Antoniuk A.

- 1970 *Pamiętki po Zygmuncie Glogerze w zbiorach historycznych Muzeum w Białymstoku*, „Rocznik Białostocki”, t. IX, s. 409-410.

Babińska A.

- 1975 *Zygmunt Gloger – historyk, etnograf i archeolog*, „Z Otchłani Wieków”, r. 41, s. 70-74.

Bajko P.

- 1987 *Wyprawa Zygmunta Glogera do Puszczy Białowieskiej*, „Białostocczyzna”, nr 4(8), s. 19-22.

Burek K.

- 1977 *Starożytnicy i archeolodzy*, Olsztyn.

Demby S.

- 1911 *Bibliografia pism Zygmunta Glogera*, Warszawa.

Federowski M.

- 1912 *Zygmunt Gloger (garść wspomnień osobistych)*, Warszawa.

Gloger Z.

- 1872 *Kilka słów o naszych stacjach krzemiennych*, „Biblioteka Warszawska”, t. 2, s. 436-442.
1873 *Osady nad Niemnem i na Podlasiu z czasów użytku kamienia*, „Wiadomości Archeologiczne”, t. 1, s. 97-124.
1875 *Starożytne osady z czasów użytku krzemienia na ziemiach dawnej Polski*, „Kłosy”, nr 517-518.
1875a *Dziennik podróży po Bugu*, „Kronika Rodzinna”, nr 20-24.
1876 *Osady z czasów użytku krzemienia pod Kobylinem, Zembrzycami i Zalesiem*, „Wiadomości Archeologiczne”, t. 3, s. 115-119.
1876a *Osady z czasów użytku krzemienia pod Sieniawą, Szczakową i Borkiem Fałęckim*, „Wiadomości Archeologiczne”, t. 3, s. 120-124.
1878 *Dawna ziemia łomżyńska*, Warszawa.
1881 *Wycieczka do Białowieży*, „Biblioteka Warszawska”, t. 1, s. 424-432.
1882 *Osady przedhistoryczne na porzeczu Biebrzy*, „Zbiór Wiadomości do Antropologii Krajowej”, t. 6, dz. I.
1882a *Nad Biebrzą*, „Kronika Rodzinna” nr 4-5.
1888 *Podróż Niemnem*, Warszawa.
1896 *Księga rzeczy polskich (Słownik rzeczy starożytnych)*, Kraków.
1899 *Wykopaliska w Horodnicy na Pokuciu*, „Światowit”, t. 1, s. 67-69.
1900 *Encyklopedia staropolska ilustrowana*, t. I, Warszawa.
1900a *Geografia historyczna ziem dawnej Polski*, Kraków.
1901 *Encyklopedia staropolska ilustrowana*, t. II, Warszawa.
1901a *Wykopaliska w Kretkach*, „Światowit”, t. 3, s. 165-166.
1902 *Encyklopedia staropolska ilustrowana*, t. III, Warszawa.
1903 *Dolinami rzek*, Warszawa.
1903a *Encyklopedia staropolska ilustrowana*, t. IV, Warszawa.
1910 *Grody Piastowskie*, „Ziemia. Tygodnik Krajoznawczy Ilustrowany”, R. 1. nr 40, s. 626.

Horodyska W.

1978 *Zygmunt Gloger – badacz przeszłości ziemi ojczyzej*, Warszawa.

Jakimowicz R.

1923 *Sprawozdanie z działalności państw. konserwatora zabytków przedhistorycznych na okręg warszawski za rok 1922*, „Wiadomości Archeologiczne”, t. 8, s. 209.

Kamiński A.

1956 *Materiały do bibliografii archeologicznej Jaćwieży od I – XIII w.*, „Materiały Starożytne”, t. I, s. 257.

Karczewski M.

1995 *Zygmunt Gloger i jego poszukiwania archeologiczne w dolinie Biebrzy*, „Gryfita. Białostocki magazyn historyczny”, nr 3/8, s. 6-10.

Komorowska T.

1985 *Gloger*, Warszawa.

Krajewska M.

2008 *Spuścizna Erazma Majewskiego w Pracowni Dokumentacji Naukowej Państwowego Muzeum Archeologicznego w Warszawie. W 150 rocznicę urodzin Erazma Majewskiego (1858-1922)*, „Wiadomości Archeologiczne”, t. 60, s. 9-97.

Krzyżanowski J.

1978 *Zygmunt Gloger i jego Encyklopedia staropolska (wstęp)*, [w:] *Z. Gloger, Encyklopedia staropolska*, t. I, s. 3, Warszawa.

L. W.

1910 *Gloger Zygmunt*, „Tygodnik Ilustrowany”, nr 34, s. 690.

Milewski J. J.

1995 *Następcy Glogera*, Gryfita. Białostocki magazyn historyczny, nr 3/8, s. 27.

Musianowicz K.

1973 *Wiadomości Archeologiczne przed stu laty*, „Wiadomości Archeologiczne”, t. 38, z. 2, s. 129-138.

Słownik

1882 *Słownik Geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*, t. 3, Warszawa.

Syska H.

1963 *Zygmunt Gloger*, Warszawa.

Więckowska H., Kempisty E.

1983 *Osadnictwo z epoki kamienia i wczesnej epoki brązu na stanowisku 1 w Sośni, woj. łomżyńskie*, Warszawa.

Wrońska J.

1985 *Archeologia w periodykach warszawskich w drugiej połowie XIX wieku*, s. 11-27, Wrocław.

Lech Pawlata, Urszula Stankiewicz

ZYGMUNT GLOGER (1845-1910)

Summary

In 2010 a hundredth anniversary of Zygmunt Gloger's death passes. On this occasion we remind the figure and archaeological achievements of a great inhabitant of Podlasie. He was born on November 3, 1845 in the village of Kamionka Podolska. He spent his childhood in a family estate in Jeżewo near Tykociny. He was educated in Warsaw and Cracow. In 1868 he made his author's debut with his book publication *Obchody weselne*. In 1872, he came back and settled in his home estate in Jeżewo. There, together with his father, he created the first in Podlasie *Muzeum rzeczy staropolskich* (*Museum of Old Polish objects*). He constantly conducted terrain works occupying himself with history, archaeology, ethnography, old architecture and folklore. He searched for new *flint stations* but he was also interested in *era of strongholds*. With a remarkable commitment Gloger conducted and enlarged the collection. At the end of the 19th century, the collections of stone and flint artifacts of Jeżewo passed for most numerous in Poland. In 1900, he moved with his children to Warsaw. He lived simply, still did research work, and published a lot. Before the death, he gave the collections gathered within 40 years to the nation: flint artifacts – to Krakowska Akademia Umiejętności (the Academy of Learning in Cracow), metal objects and pottery were given to the Muzeum Przemysłu i Rolnictwa (the Museum of Industry and Agriculture) in Warsaw, and then they arrived at the collection of the National Archaeological Museum in Warsaw. Most valuable ones, including coins, were received by the National Museum in Cracow; the other were given to the Ethnographic, Touring, and Public Libraries Societies in Warsaw. He died on August 15, 1910. He was buried at the Powązki Cemetery in Warsaw.

Zygmunt Gloger in remembrance of contemporary archaeologists is, first of all, one of leading Polish antiquarians, the pioneer of Polish prehistoric archaeology, a great humanist, a researcher of early medieval cemeteries and strongholds of Podlasie, a collector and a bit museologist. A modest man, mentor, demon of work. He left c. 800 publications, among which the Old Polish Encyclopedia is still popular.

Лех Павлята, Уршуля Станкевич

Сигизмунд Глёгер (1845-1910)

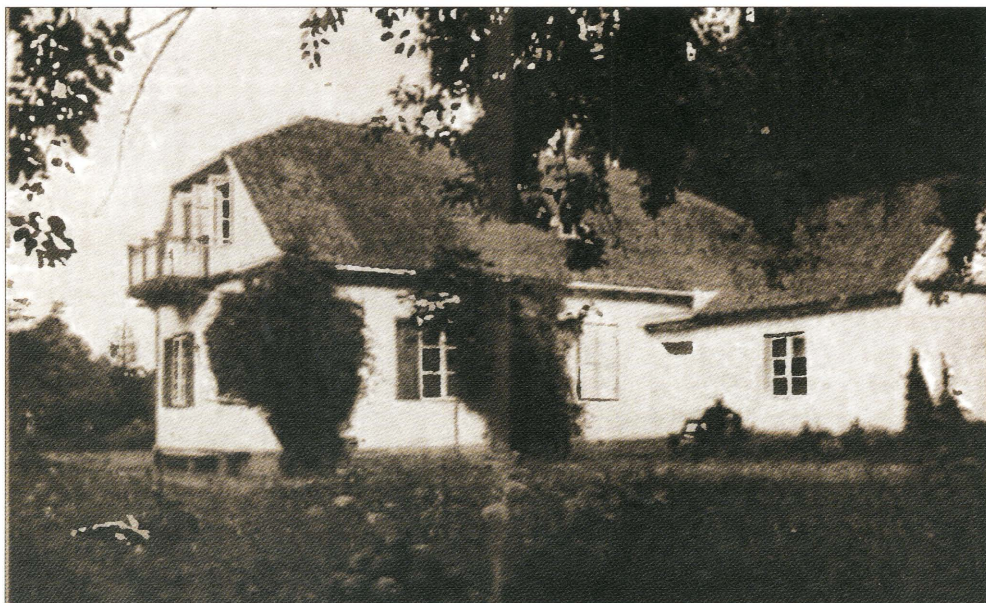
Резюме

В 2010 г. проходит сотая годовщина со дня смерти Сигизмунда Глёгера. По этой причине мы вспоминаем этого великого археолога с Подлясья и его археологические достижения. Родился он 3 ноября 1845 г. в деревне Камёнка Подольска. Детство провёл в семейном имении в Ежеве недалеко от Тыкоцина. Учился он в Варшаве и Кракове. В 1868 г. опубликовал первую свою книгу «Свадебные празднования». В 1872 г. вернулся он и поселился в своём семейном имении в Ежеве. Там вместе с отцом создал первый на Подлясьи – *Музей старопольских вещей*. Беспременно вёл полевые работы, занимаясь историей, археологией, этнографией, старым зодчеством и фольклором. Искал новые *кремневые станции*, но интересовался также *эпохой городищ*. С большим увлечением собирал и увеличивал коллекцию. В конце XIX в. коллекция каменных и кремневых экспонатов из Ежева считалась самой большой в Польше. В 1900 г. вместе с детьми переселился в Варшаву. Жил скромно, непрестанно занимаясь научной работой, много публиковал. Перед смертью, собранную во время 40 лет коллекцию, передал народу: кремневые экспонаты – Краковской Академии Умений, металлические предметы и керамика попали в Варшавский Музей Промышленности и Сельского хозяйства, а потом они оказались в фондах Государственного Археологического музея в Варшаве. Самые ценные, в том числе нумизматы, получил Национальный музей в Кракове; остальные пожертвовал обществам: Этнографическому, Краеведческому и Общественных библиотек в Варшаве. Умер 15 августа 1910 г. Он был похоронен на кладбище Повонзки в Варшаве.

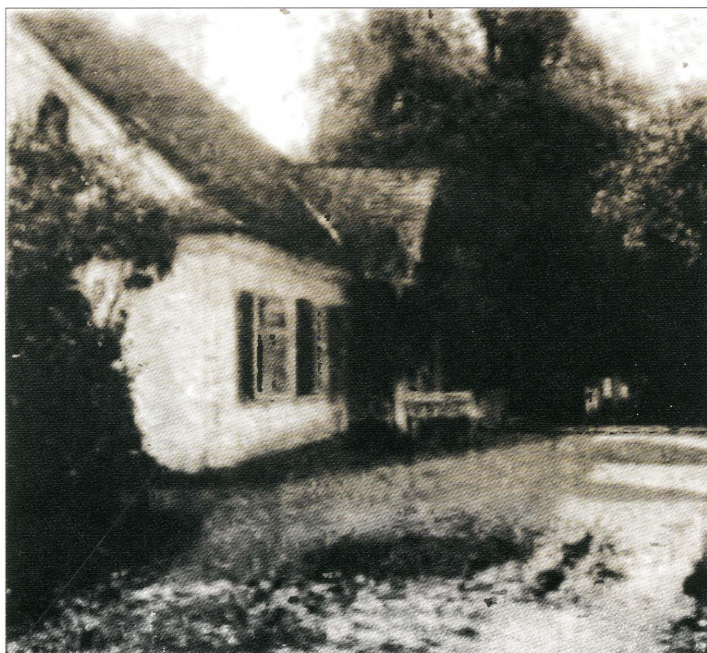
Сигизмунд Глёгер в памяти современных археологов – это прежде всего один из самых ведущих польских специалистов по древней истории, пионер польской предысторической археологии, великий гуманист, исследователь раннесредневековых кладбищ и городищ Подлясья, коллекционер и немножко музейвед. Это человек скромный, ментор, титан работы. После себя оставил около 800 публикации, среди которых непреходящей популярностью пользуется Старопольская энциклопедия.

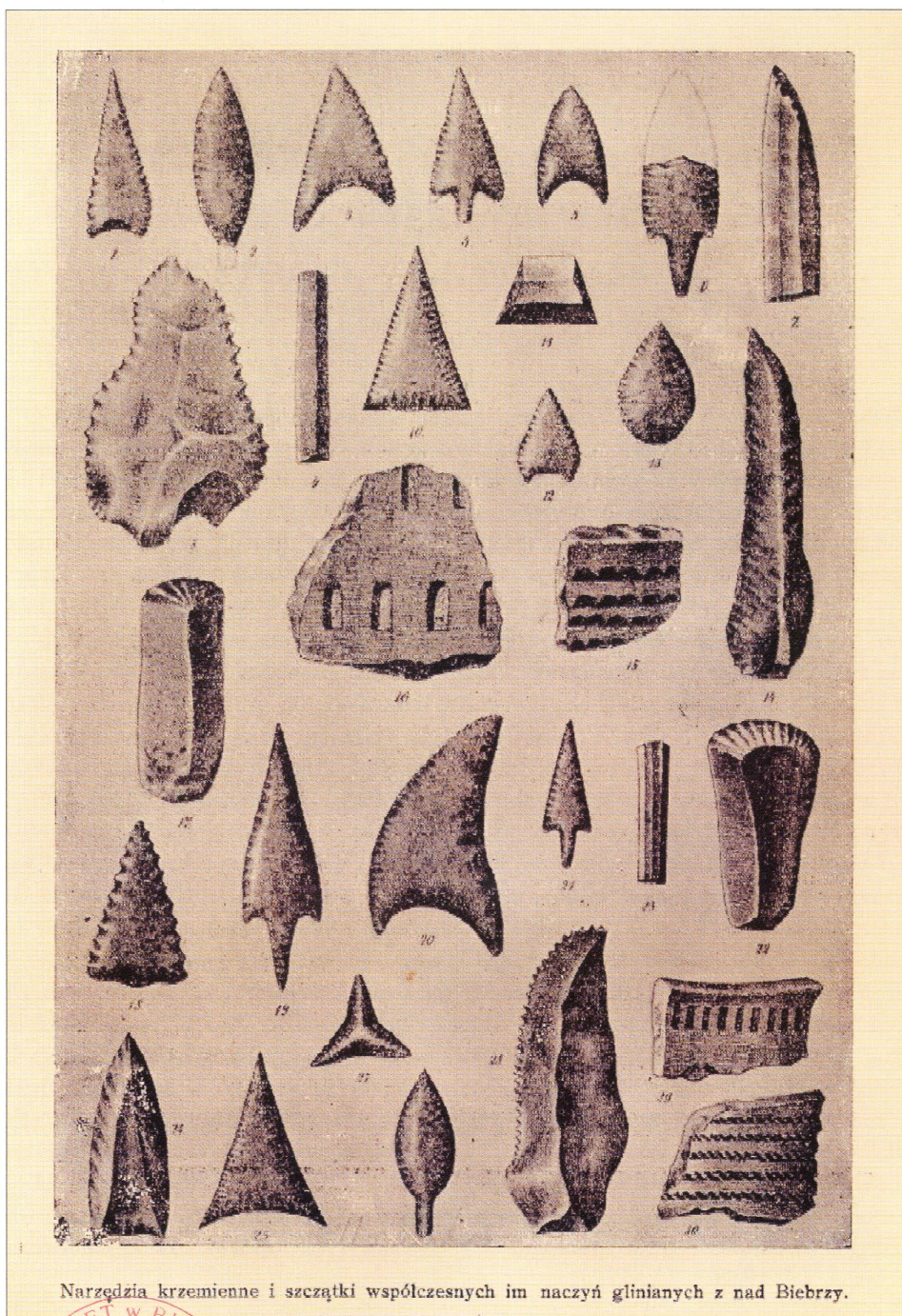
Ryc. 1. Zygmunt Gloger, olej na płótnie, K. Miller, ok. 1905 r. MB/S/369

Ryc. 2. Rodzinny dom Zygmunta Glogera – *Glogerówka* w Jeżewie koło Tykocina wg M. Federowskiego, 1912, fot. M. Wisznicki.

Ryc. 3. Stary dwór w Jeżewie, fot. M. Wisznicki.

Ryc. 4. Zabytki znalezione nad Biebrzą wg Z. Glogera, 1903.